

eigendom" en hoofdstuk 1 van het tweede deel over „den grondslag, waarop de eigendom in den Pentateuch voor Israël geregeld was". Wie nu nagaat, wat dr van Es daar geschreven heeft, kan tot geen andere conclusie komen, dan dat deze schrijvers der brochure op zijn best een halve waarheid hebben doorgegeven, welke in haar effect erger kan zijn dan een heele leugen, toen zij schreven: „Dr van Es stelt in zijn proefschrift „De eigendom in den Pentateuch", dat de produceerende arbeid de grond is van menscheleke eigendom" (brochure, blz. 16) (spatiëring van ons, G.). Weliswaar staat er een zin in dit werk op blz. 108, die hij niet al te nauwkeurige lezing, en dan buiten het verband, waarin hij gebedigd werd, dien indruk zou kunnen wekken: „Welnu, de Pentateuch neemt ook dezen produceerenden arbeid van den mensch tot den grond van zijn eigendom". Zoolks evenwel uit het woordje „ook" reeds blijkt, ging daaraan iets vooraf. Reeds in de tweede alinea van dit hoofdstuk 9 van deel 1 had dr van Es t.a.v. de ideële, theoretische basis, waarop volgens den Pentateuch de eigendom van den mensch zou berusten, opgemerkt: „Twee grondslagen komen hierbij in den Pentateuch in aanmerking" (blz. 106). Uitgaande van de stelling, die wij nu overigens onbesproken laten, dat de grond van den goddelijken eigendom in voortbrenging ligt, komt dr van Es, al wijst hij af iedere gedachte als zou de mensch ooit „iets voortbrengen in een volstrekten zin" (blz. 107), waarom hij ook verwijst naar Mozes' waarschuwing aan het volk Israël, dat het niet zou zeggen: „Mijn kracht en de sterkte mijner hand heeft mij dit vermogen verkregen" (Deut. 8:17), zoodat de mensch in alles van Gods medewerking afhankelijk is, toch tot deze gedachte, dat wat „als vrucht van dezen arbeid (des menschen) ontstaat, in betrekkelijken zin door den mensch geacht kan worden te zijn voortgebracht" (blz. 108). En dat wel, omdat er, naar dr van Es opmerkt, bij het aan zich dienstbaar maken door den mensch van hetgeen God geschapen heeft toch een zeker krachtsbetoon plaats heeft. Zeer voorzichtig zegt dr van Es evenwel, dat dit geldt „in betrekkelijken zin". Dit krijgt nog meer relief, wanneer wij vervolgens even verder lezen bij hem: „T o c h k a n d e z e p r o d u c e e r e n d e a r b e i d v a n d e n m e n s c h n o g n i e t a l s e e n t o e r e i k e n d e n g r o n d v o o r z i j n e i g e n d o m w o r d e n b e s c h o u w d" (proefschrift, blz. 109). Prompt daarop schrijft hij: „De Pentateuch doet ons dan ook naast den produceerenden arbeid nog een anderen grond van des menschen eigendom kennen". Dezen tweeden grond wijst hij vervolgens aldus aan: „In deze beschikking Gods ligt dan de tweede theoretische grond voor den menscheleken eigendom. Voor zoover zijn goed vrucht is van zijn arbeid, berust de eigendom des menschen op den arbeid, aan de productie dezer goederen ten koste gelegd. Voorzoover de mensch zijn goed uit de natuur in bezit neemt (occupeert), i n d e b e s c h i k k i n g G o d s, w a a r d o o r G o d d e a a r d e a n h a a r s c h e p s e l e n a a n d e n m e n s c h i n g e b r u i k o v e r g a f. F e i t e l i j k i s e r d a n o o k g e e n e i g e n d o m, w a a r v o o r n i e t b e i d e g r o n d e n z i c h s a m e n v o e g e n, a a n g e z i e n d e m e n s c h n o o i t i n e e n v o l s t r e k t e n z i n s c h e p p e n k a n e n d a a r o m v o o r a l l e p r o d u c t i e g r o n d s t o f f e n n o o d i g h e e f t, e n a a n d e a n d e r e z i j d e, o o k d e o c c u p a t i e a r b e i d v e r e i s c h t (jacht, visscherij), of het geoccupeerde eerst door menscheleken arbeid tot gebruik moet worden ingericht (woning), of toch met het oog op een volgende bearbeiding wordt in bezit genomen (bodem)" (proefschrift, blz. 110). Deze laatste opmerking wordt door dr van Es gemaakt, om aan te geven, dat een bloote inbezitting van land zonder gebruik niet met de goddelijke beschikking van Gen. 1:28, waaruit de menscheleke eigendom voortvloeit, kan worden gedekt. Die tweefle grond: de menscheleke arbeid en de Goddelijke beschikking, gevolgd door des menschen occupatie, kunnen nu voorts wel zóó naar voren komen, dat dan eens de nadruk valt op het ééne, dan weer op het andere. Dr van Es betoogt, dat in de Schrift bij vee, veldvruchten en andere producten van den menscheleken arbeid gaarne die woorden worden gebruikt, waarin het verband tusschen eigendom en productie uitkomt, terwijl voor den bodem, die zóó goed als geheel onafhankelijk van den arbeid des menschen bestaat, in den Pentateuch volgens hem „alleen zulke woorden voorkomen, die den eigendom als vrucht van occupatie doen kennen" (blz. 110).

Wij willen nu niet in den breede ingaan op de vraag of wij onzerzijds alles, hetgeen door dezen schrijver werd opgemerkt, precies zóó zouden hebben gezegd, en of wij bij de behandeling der stof dezelfde volgorde zouden hebben gekozen, die staat toch wel vast, dat wanneer dr van Es spreekt over den arbeid als grondslag van den arbeid hij dien arbeid niet als den grondslag van den menscheleken eigendom aanwijst, doch in dat verband zelfs spreekt van een grondslag „in betrekkelijken zin" en een „niet toereikenden grond" met daarnaast als grondslag, als absoluten grondslag, zonder beperkingen, d e b e s c h i k k i n g G o d s. Door ons wordt dat den eenigen, echten grondslag van den eigendom genoemd, omdat zoolwel de menscheleke occupatie als des menschen productie in alles van God afhankelijk is en rechtstreeks volgt uit het ééne bevel van Gen. 1:28: „Vervult de aarde en onderwerpt haar".

Wanneer dan ook gesproken wordt in verband met den eigendom over het verband van arbeid en occupatie, en over de beschikking Gods t.a.v. die beiden,

dan gaat het wat den factor arbeid betreft over den arbeid van den bezitter-producent, den rentmeester over den eigendom Gods. En de arbeider in loondienst dan, zal men vragen, wordt die door U geacht geheel te staan buiten die scheppingsopdracht van Gen. 1 vs 28? Neen, evenmin als eenig mensch zonder eigendom bestaan kan, evenmin staat eenig mensch buiten die opdracht van Gen. 1:28 of kan er zich aan onttrokken achten. Ook de arbeider in loondienst, evenals de kunstenaar en de geleerde, de predikant en de onderwijzer, hebben deel aan die scheppingsopdracht. Zij allen hebben recht op het loon voor hun arbeid. Christus richt het bekende woord „de arbeider is zijn loon waardig" tot de zeventigen, als arbeiders in den oogst des Heeren uitgezonden. Zoo veelvuldig ook in de Schrift op dat loon van den arbeider, als iets wat hem van den Heere toekomt, en hem dan ook niet onthouden mag worden, gewezen wordt, nergens zegt deze zelfde Schrift: de arbeider wordt door zijn arbeid eigenaar of mede-eigenaar van wat hij produceert, gelijk deze brochure-schrijvers en hoofdbestuurders concludeerend ons willen wijs maken.

Dat ook dr van Es zulks niet deed, behoeft ons niet te verwonderen, die hem een wettelijk of contractueel geregeld medezeggenschapsrecht voor den arbeider in loondienst, bij de bespreking van het gezag en de eigendomsverhoudingen, zoolks deze in verband met de medezeggenschap voorkomen, hoorden afwijzen als socialisme en klassenstrijd. Dr van Es bleef daarin ook in 1929 in de lijn van zijn proefschrift van 1909, waarom hij ook in de in de reeks Christendom en Maatschappij in 1910 verschenen brochure „De grondslagen van den eigendom bij het licht van de eerste vijf boeken der Heilige Schrift" er reeds op kon wijzen, dat de theorie dat de arbeid de grond vormt van den eigendom, de theorie, welke de brochure-schrijvers dr van Es thans in de schoenen willen schuiven, de theorie is, welke het moderne socialisme diende als uitgangspunt voor de leer van de meerwaarde (brochure Dr v. Es, blz. 13). Tegen deze theorie, dat de arbeid de grondslag zou zijn van den arbeid keerde zich ook prof. Fabius in zijn Prae Advies voor het Sociaal Congres in 1891: „Doch het beginsel zelf is onjuist, dat een product zou toekomen aan eenig persoon of wel aan de menscheid of aan een en ander naar evenredigheid — omdat het alleen door de kracht, door de daad en medewerking van menschen bestaat. Het is niet waar, dat het koren ontstaat door hem, die de graankorrel in de voren wierp. Zelfs niet, al rekt men ook met den grond. En arbeider én grond zijn slechts de middelen, waardoor de Heere werkt. Paulus moge planten en Apollos nat maken, het is de Heere die den wasdom geeft, ja, die ook voortdurend de kracht aan den arbeider toevoert".

Het is wel heel erg, dat een christelijke vakorganisatie zóó ver de plank mislaat, dat zij, willende komen tot eenparigheid van gevoelen over de grenzen van den eigendom, met name van de productiemiddelen, den arbeid aanwijst als den grondslag van den eigendom en de beschikkingen van den Heere God als absoluten en eenigen grondslag zoolwel van den eigendom als van den arbeid des menschen, waarvan deze beide in ontstaan en voortbestaan in alles afhankelijk zijn, eenvoudig onvermild laat. Het is juist daartegen, dat immers gaat het dringend vermaan van de Schrift: „Maar gij zult gedenken den HEERE, uwen God, dat Hij het is, die kracht geeft om vermogen te verkrijgen; opdat Hij Zijn verbond bevestigte, dat Hij uwen vaderen gezworen heeft, gelijk het te dezen dage is" (Deut. 8:18).

P. GROEN.

Boekbespreking

Een belangwekkend getuigschrift

(II)

Als dr Berkhof — die nadrukkelijk zegt geen karakteristiek te geven van de eerste twee deelen der „Dogmatische Studien" — toch het een en ander gaat opmerken over den inhoud der deelen, dan zegt hij o.m. dit: „Dit alles is goed gereformeerd en behoort ook wel tot de neo-calvinistische traditie. Maar er is toch iets verschoven. De klanken en accenten zijn anders geworden. We worden hier nauwelijks aan het typisch-Kuyperiaanse herinnerd, maar des te meer aan de Hervormers en aan de belijdenisgeschriften, en ook aan Kohlbrügge en..... Barth. We kunnen dit moeilijk meer in de geijkte zin „neo-Calvinistisch" noemen".

Men zou haast zeggen: er is dus blijkbaar geen gering onderscheid tusschen den Berkhouwer van het „Gereformeerd Weekblad" en die van de „Studien". Het is immers nauwelijks denkbaar, dat de samenwerking van dezen dogmaticus met dr J. Ridderbos in genoemd weekblad nog lang zou voortduren, als de eerste ook daarin niets liet merken van het „typisch-Kuyperiaanse". Anders gezegd: prof. Berkhouwer heeft zeker twee jasjes: één bekend voor „intern" gebruik, en een heel ander voor het contact met de buitenwereld.

Maar dat dr Berkhof openlijk durft neer te schrijven, dat hij bij het lezen van de „Dogmatische Studien" wordt herinnerd aan Barth, is een waardeering die aanmerkelijk verder gaat dan die van prof. Mis-

kotte over een ander geschrift. De laatste constateerde slechts de afwezigheid van critiek, dr Berkhof ziet echter verwantschap.

En nog is het einde niet. Dr Berkhof kan schier geen woorden genoeg vinden om den lof van prof. Berkhouwer te bezingen. „Op elke bladzijde proeft men Berkouwers afkeer van het gesloten stelsel, van het intellectualisme en van de speculatie. Zelfs zijn stijl draagt er het stempel van. Deze voorzichtige, tastende, soms aarzelende schrijftant steekt vreemd af tegen het rechtlijnig, zelfverzekerd redeneren, dat ons in die kringen soms zo hinderen kon. Dit alles met elkaar betekent niet minder dan een bijna onopvallende, maar zeer ingrijpende paleisrevolutie in de neo-calvinistische staat".

Met die slot-conclusie kunnen we instemmen, een dergelijke revolutie kon immers niet uitblijven na revolutionaire handelingen in de kerk.

De rest van dit citaat kan me echter in het geheel niet bekoren. Dr Berkhof zou zich eens kunnen afvragen of houden voor wedergeboren, desnoeds weder te baren, een speculatie is of niet. Dr Berkhof laat zich hier ietwat „in de kaart" kijken. Dat verhaal over dien schrijftant lijkt me één van de pogingen om prof. Berkhouwer toch maar duidelijk te maken hoe wijd de armen geopend zijn om hem aan 't broederhart te kunnen drukken. Als dr Berkhof nog eens wil denken aan den „trant" van Synode-praeses-Berkouwer, dan zal hij zich herinneren, dat dié trant heelmaal niet voorzichtig, tastend en soms aarzelend was. En dr Berkhof is het wellicht ontgaan, dat de zelfverzekerde afwijzing van „Remonstrantisme" alermint aarzelend was, en tot op vandaag zeer „rechtlijnig" gehandhaafd wordt, ook al is die beschuldiging van remonstrantsche neigingen uit den treure weergelegd. Als dr Berkhof — schrijver van „Geschiedenis der Kerk" — ons wil gaan voorlichten, mag hij wel wat meer aandacht schenken aan de kerkgeschiedenis van de laatste jaren. Dat voorkomt „verliefde" tirades bij hem en ergernis bij ons.

Men zal zich afvragen: is het oordeel van dr Berkhof wel betrouwbaar? Doet hij — en doen ook de proff. van Niftrik en Miskotte — er niet een beetje bovenop, om toch van hun kant niets onbeproefd te laten wat kan meewerken aan het tot stand komen van die „nieuwe Geestesgemeenschap"?

Ik meen in dit opzicht het oordeel van dr Berkhof wel te kunnen steunen. Het zou mij te ver voeren om, tot staving van deze uitspraak, vele bewijzen aan te voeren. Ik houd ook geen lijstje bij van prof. Berkouwer's uitspraken. Een m.i. typeerende vond ik in het „Gereformeerd Weekblad" van 26 Aug. j.l. In de beoordeeling van Bavinck's „Geschiedenis der Godsopenbaring". Ze druk, merkte prof. Berkouwer dit op: „Het mooie ligt vooral hierin, dat als iemand zou vragen: is het exemplarisch of heilshistorisch, men zou moeten antwoorden: het is bijbels!" Ik beweer niet, dat de uitdrukking „bijbelsch" persé onjuist is. De term is in barthiaansche kringen ook zeer geliefd, maar beteekent in feite heel iets anders dan men zou verwachten. Gezien de manier, waarop prof. Berkouwer den term gebruikt: noch dit, noch dat, maar „bijbels", geloof ik inderdaad hier een voorbeeld van accent-verschuiving aan te treffen.

Aanvankelijk leek het mij, dat prof. Berkouwer's „Karl Barth en de Kinderdoop" een zeer goede bestrijding vormde van Barth's geschrift „Die kirchliche Lehre von der Taufe". Nu ik zelf die brochure van Barth eenige malen gelezen heb durf ik die meening niet vasthouden, tenminste als het betreft de voorlichting aan het kerkid. De beoordeeling van Barth's schriftuurlijke en dogmatische gronden ter bestrijding van den kinderdoop is bij prof. Berkouwer zoo mild, dat men nauwelijks nog van véroordeeling kan spreken (zie zijn „Karl Barth etc.", pp. 26 en 31). En ook op andere plaatsen in dat werk, pp. 105 en 132 vv., is de critiek op Barth wel aanwezig, maar toch steeds zóó, dat die critiek „spareid" genoemd dient te worden. En ook dat felt mag onze aandacht niet ontsnappen. In een heel anderen strijd, waarbij toch ook de kinderdoop in het geding was, was van die „sparende liefde" niets te merken. Men herinnere zich maar weer het rampjaar-1944!

Men hoede zich voor twee voorharige conclusies: in de eerste plaats dat het de bedoeling is prof. Berkouwer onvriendelijk te zijn, en in de tweede plaats, dat deze kwestie voor ons, Gereformeerden, toch eigenlijk niet zoo belangrijk is.

Om met het laatste te beginnen: ik meen dat dit „getuigschrift" ons zeer veel te zeggen heeft. Dr Berkhof heeft in zijn artikel nog wat anders op te merken. Na eerst in enkele woorden de theologische werkzaamheid van Kuyper en Bavinck geschilderd te hebben, wijdt dr Berkhof aandacht aan het optreden van prof. Schilder. Ondanks het feit dat hij critiek oefende op bepaalde leeringen van Kuyper „is Schilder juist de man, die het neo-calvinistische systeem als systeem tot zijn uiterste consequentie voert. Vergeleken met hem, is Kuyper nog vol inconsequenties, gevolg van de synthese van allerlei elementen, die hij als denkend Christen tot stand wilde brengen". Even verder zegt dr Berkhof: „Het antithetische, het wet-tische en het systematisch-consequente van het Neo-Calvinisme wordt hier dus nog scherper doorgevoerd. En niet te vergeten: de intellectualistische benadering der geloofsvragen. Schilder's optreden heeft het Neo-Calvinisme in een heilzame crisis gebracht".

Als me door dr Want, zo werd dubte bewegte secte, van Spaansch.

En was reformeert, sis o.l. e-schrokken gold. Hagedaald, wettisch (nog ste complem en in ee beweging een nieu

Dr Be het ook de „sync om b.v. die de b zien als ten-veree Maracail

Gagrn den op een „bri welke de te k vuldig „briefjes een han loof, da die geel Kindere ten, Bo De prijs

Aang

Wat tjes om het is c welijks nog in regeld werk, 3 en heef ze zoov nen vir slaakt hun be toch ei Maar vreugde hun na eerste schat 6 moet g hebben graag zich v op de die de 'er nau gen ga

Ja, z reeds 1 maal, kinden hebben verlate vleugel beenen Dat kind t zijn gr al zijn „Mij de leec De tekort getrae levens ren he noch vreeze echte spreke